

Kas küsida “Aktiivne eutanaasia – elu austamine või teotus?”?

Eellugu. Juura (ELSA)- ja arstiüliõpilased (EAÜS) korraldasid Tartus 13. veebruari õhtul seminari “Aktiivne eutanaasia – elu austamine või teotus?”, kus oli võimalik koos dr Mari-Liis Ilmoja, dr. iur. Ants Nõmperi ja teiste kokkutulnutega arutada Eestis aktiivse eutanaasia lubamise võimalikkuse teemadel. Eks teema on Eestis ikka mõne aasta järel tõstatunud ning vähemalt osa arutatust on ühes või teises väljaandes ka avaldamist leidnud. Taas oli võimalus rahuldust tunda minu kätte jõudnud dr Ants Andersoni meditsiinieetika materjalide kollektsioonist, kus suur osa sellest kirjasõnast ilusti olemas. Loomulikult tänan korraldajaid võimaluse eest üritusel oma vaateid esitada, kuid samas on eutanaasia teema igale meditsiinieetikule aukartust tekitav küsimus, millega seoses ei saa kõik kunagi päriselt selgeks ning midagi jääb ikka kripeldama. Olgu järgnevalt toodud mõned mõtted, millega ma läksin üritusele ja millele ei ole lisatud suurt midagi üritusel tegelikult juhtunust.

Kommentaar valikule “Aktiivne eutanaasia – elu austamine või teotus?”. Pealkirjana kõlab see küll efektselt, kuid ei suuda hõlmata aktiivse eutanaasia probleemi kogu selle keerukuses/mitmekesisuses. Pigem väljendab see isikuautonoomia austamise põhimõtte tõstmist kõrgemale teistest meditsiinieetika aluspõhimõtetest, mistõttu kõlaks täpsemalt formuleering “Aktiivne eutanaasia – isiku austamine või teotus?”. Kui mul tuleks küsimusele ilmtingimata vastata ning mingit alternatiivset valikut ei ole, siis ma valiksin siiski vist pigem teise võimaluse.

Terminist ja mõistest. Eutanaasiaaruteludes kulub sageli hulk auru selleks, et sõnade tähendustes selgus majja saada. (Seesama juhtus siiski ka kõnealusel üritusel.) Eks sõna päritolu ole ju teada: *eu* + *thanatos* = eutanaasia, mis võõrsõnade leksikoni järgi on meie keeleroomis saanud kaks tähendust, **1) halastussurm ja 2) kerge valuta suremine, paranemislootuseta piinleva haige surma kiirendamine ja kergendamine.** Neist määratlustest saab tuletada päris mitmekesise mõisteanalüüsi, kuid meditsiinieetika põhitraditsiooni kohaselt annab see võimaluse nii aktiivsest kui passiivsest eutanaasiast kõnelemiseks.

Üks eelmõte enne mulle esitatud küsimuste analüüsi. Raske on aktiivset eutanaasiat pidada ihaldatavaks tegevuseks ja eesmärgiks, pigem on see läbi aegade olnud vahend **kahe asja saavutamiseks**:

☐ olla teatud olukordade (ravimatute psüühiliselt patsienti väga koormavate haiguste) lahendamise *ultima ratio*, st viimne ja ka kindel vahend. Seega on võimalik eutanaasiat pidada **personaalseks** ravivahendiks;

☐ olla vahend ühiskonna (ja ka inimtõu) seisundi parandamiseks, nt ressursside kokkuhoid, eesootavate probleemide ennetamine, parema tuleviku järele püüdlemine jms. Seega on eutanaasia käsitatav ka kui **sotsiaalne** ravivahend.

Sageli kipuvad eutanaasiaaruteludes need kaks vahendiks olemist omavahel läbi põimuma ning ühe argumente kasutatakse teist poolt puudutavas diskussioonis. Mulle oleks kuidagi vastuvõetav eutanaasia *ultima ratio* vahendina kasutamine, kuid teine, sotsiaalse ravimi, funktsioon ei klapi kuigi hästi minu arusaamisega inimväärikusest ja inimelu erilisest kohast siin ilmas.

Millal ja miks aktiivse eutanaasia praktiseerimise vajalikkus maailmas tõsisemalt üles kerkis? Eutanaasia ehk laiemalt inimelu lõppu mõjutavate tegevuse ajalugu ulatub väga kaugesse minevikku, täiesti võimalik, et see on sama vana kui meditsiin (kui abistamine) ise. Nii nagu inimestel on püüdlus elada oma elu võimalikult hästi või õigesti, nii soovivad nad sama ka sellest väga erilisest viivust lahkumiseks.

Viimase kahe aastatuhande vältel on Läänemaades domineerinud selge eutanaasiavastane hoiak. Hästi on teada väga kestva mõjuga Hippokratese vandest pärit arstidele pandud eutanaasia keeld: Mina tõotan mitte kellelegi anda surmavat ravimit, kui mind ka seda teha palutaks, samuti luban, et mina ei anna ka sellekohast nõu. Seda positsiooni tugevdas veelgi piibli 10 käsust pärinev tapmise keeld. Hippokraatilise meditsiini ja kristluse allianss on selles küsimuses olnud väga tugev.

Samas on meditsiini ajaloost siiski teada, et mõnedes Kreeka piirkondades ei olnud eutanaasiavastane hoiak sugugi nii kateooriline. Sageli meenutatakse eutanaasia pooldamise näitena Spartat, kus olla kõik poisslastest vastsündinud üle vaadatud ning vigased teise ilma saadetud. Ravimatu piinarikka haiguse ravimine teise ilma saatmise teel leidis toetus ka vanas Indias ning ka Iisraelis

Kindlasti on tuleb eutanaasia ajaloolises ekskursis nimetada Francis Baconit, kes 17. sajandi alguses (1605) hakkas eristama *euthanasia interior*'i ja *euthanasia exterior*'i: esimest pidas ta vaimset

surmaks ettevalmistumist (usumeeste ülesanne) ja teiseks meditsiini valda kuuluvat haige kehaga toimetamist, mis viib ta sujuvamalt teise ilma eelkõige tänapäevase passiivse eutanaasia mõttes.

19. sajandil pöördutakse Lääne ühiskondades eutanaasia mõistmisel suremisabist halastussurma või õnnistava tapmise (*mercy killing*) arusaamani.

20. sajandi esimesel poolel leiab Lääne ühiskondades suure toetuse eugeenika liikumine ning selle realiseerimise kõige ekstreemsemaks viisiks on teatud meditsiiniliste probleemidega ja rassiliste tunnustega inimestelt elu võtmine, mida natsi-Saksamaal hakati ka eutanaasiaks kutsuma (programm T-4, Tiergarten, 1939–1941)).

1971. aastal süstis dr Geertruida Postma oma raskesti haigele (halvatus, kurtus, pneumoonia) emale surmava annuse morfiini, et vabastada ta piinadest. Seadused nägid Hollandis sellise teo eest ette kuni 12 aasta pikkust vangistust, kuid Leewardeni kohus karistas arstist süüalust nädala pikkuse vangistusega tingimisi ühe aastase katseajaga. Algab liikumine aktiivse eutanaasia seadustamiseks Hollandis.

21. sajandi alguses on maailmas üksikud riigid, kus aktiivne eutanaasia või enesetapule kaasitamine ei ole teatud tingimustel juriidiliselt keelatud. Kas märgib see ühe suure ja globaalse muutuse alguse inimese elu lõpu käsitluses ja vastavates praktikates? Ei tea, oleksin siiski kannatlik ja ootaksin veel pisut küsimusele jaatava vastuse andmisel.

Missugused on potentsiaalsed moraalsed dilemmad seoses aktiivse eutanaasiaga? Suunaksin küsimust dilemmadelt eetilistele argumentidele, mille ühismõju kipubki dilemmasid tekitama. Vaatleme lähemalt kahte klassikalist argumenti ning kahte mitte nii klassikalist lähenemist.

□ Väga levinud viis eutanaasiat mõista on teha seda **elu pühaduse või erilise väärtuse** argumenti abil, mis omakorda on inimväärikuse põhimõtte tööriistaks. Nii eutanaasia vastased kui pooldajad on kasutanud seda argumenti oma arutluses. Vastased ütlevad, et püha asja ei tohi puutuda ning see peab arenema oma sisemist arengujoont mööda. Ka kergema vastupanu tee kritiseerimise argument peaks olema tuletatud mainitud põhimõttest. Idee on väga sügav ja mitmekülgne ning saanud kinnitusi kultuuri ja kommete väga erinevates valdkondades. Eutanaasia pooldajad jällegi kipuvad mõistma seda elu kui erilise oleku vaatepunkti nõnda, et kui see ei vasta teatud nõuetele või standarditele, siis ei olegi mõtet teist pruukida ja hoida. Seda vaateviisi on tunda seminari pealkirja dilemma teises pooles. Näeme, et eutanaasiapooldajate elukvaliteedi argumenti saab vähemasti osaliselt tuletada elu erilisest väärtusest, millega lahutamatu seondub ka üks või mõni eriline kvaliteet. Teine ilmne võimalus elu kvaliteedi põhjendada on teha seda hedonismi ja kannatuste puudumise argumenti alusel.

Loomulikult peaks mainima ka parema palliatiivse ravi argumenti eutanaasia vastu, mis peaks üks jagu neutraliseerima hedonistlikku lähenemist vajaliku elukvaliteedi pretensioonile

□ Teiseks tähtsaks eutanaasiat mõtestavaks platvormiks on **isikuautonoomiaga** seonduv. Kui inimesel on õigus teha enda kohta käivaid otsuseid ja kontrollida oma kehaga toimuvat, siis kes saaks teda keelata eutanaasiat tahta. Mõned ütlevad küll, et inimene ei ole endale ise elu hankinud ja see tõttu see argument ei saaks olla väga tugev, kuid aruteludes ei suuda see kuigivõrd konkureerida eespool mainitud isikuvabaduse argumendiga. Samas tõstatub muidugi küsimus, kas ühiskond peab täitma kõik vaba inimese soovid, sh. selle, et viib ta teise ilma. Loomulikult kerkivad sama argumendiga seoses üles ka raskused nende olukordadega, kus inimesel puudub autonoomsete otsuste tegemise võime (raskete väärenditega vastsündinud või püsivas vegetatiivses seisundis olijad), kuid tundub paljudele kasvõi eetika kuldreegli abiga, et niisugustel puhkudel oleks eutanaasia mõistlik. Samuti on võimalik siin mängu tuua asendusnõusoleku võimalus, kuid ma ei ole kindel, kas see ikka suudaks asendada asendatava enda vaateid temaga toimuvale.

□ Mulle meeldib eutanaasia probleemi järjest vaadelda **ühiskonna ja üksikisiku suhete iseloomust** lähtuvalt, sest näikse olevat võimeline haarama endasse ka kaks eelmist ja on neist veelgi üldisem.

□ Eutanaasia teemale võib läheneda ka igihaljast keha-vaimu probleemist lähtuvalt. Meenutage siinkohal F. Baconi eutanaasia jaotust sisemiseks ja väliseks. Me elame praegu keha kultuse ja positiivseks piiratud vaimse ajajärgul ning ei ole imestada, et paljude arvates ei ole *euthanasia interior*'il selles maailmas arvestatavat kohta ja *euthanasia exterior* lahendab paljude arvates ka neid olukordi, kus *ultima ratio*'t ei ole sugugi veel tarvis. Ka isikuautonoomia tähtsustamine seostub tihedasti keha-vaimu probleemiga: vaim ja keha on teineteisega väga tihedas või isegi kõige tihedamas seoses ja kes siis veel kui vaim peaks otsustama kehaga juhtuva üle.

Miks meie haritud noorust paelub eutanaasia teema? Tegelikult olen hämmingus, et teema on taas üles võtnud ilus ja edukas noorus, kellest hetkel võiksid elutee probleemse lõpu teemad ju üsna kaugel olla. Viimane kord kogesin seda hämmingut vahetult eelmise aasta 6. juunil, kui arutlesime samal teemal Eesti Naisüliõpilaste Seltsis. Küllap võib sellele soovile leida seletust eksistentsialistlike filosoofide mõttemaailmast, kelle arvates on meil kõigis kuskil vaimus üks sopp, kus pesitseb tõdemus või hirm, et ka minu pidu ei saa igavesti kesta või siis hoopis **esteetiline imperatiiv**, et ilusas elus ei tohi olla midagi inetut.

Veel üks mõte: Suhtumine eutanaasiasse sõltub vanusest ja elukogemusest. Tüüpiliselt kipuvad nooremad ses küsimuses radikaalsemad olema. Kuigi meenutage 2013. aastal Eesti viimase suure eutanaasiaarutelu käivitajat Andrei Hvostovi, ta on praegu 50aastane, kuid

selles küsimuses minust märksa radikaalsem. Võib-olla pidanuks täna teie ees esinema hoopis meist kolmest kellegi asemel keegi bakalaureuseõppe tudeng ning siis veel keegi elukogenum 70. eluaastates isik. Ja siit veel üks mõtteline hüpe edasi: ehk suunab Eesti demograafiline olukord ka siinset eutanaasia diskussiooni (konservatiivsemate lahenduste suunas?)? Olen varasemast meditsiinieetika õppejõu ametist tulenevalt palju kordi pidanud sellel teemal jutu üles võtma ning igakord tundnud teatud kõhedust ja ebakindlust sellega seoses.

Kas Eesti ühiskond oleks aktiivse eutanaasia praktiseerimise lubamiseks valmis? Lühike ja sirge vastus oleks, et ei ole, sest teemat ei ole suudetud vajaliku põhjalikkuse ja mitmekülgsusega arutada ega konkreetsete aspektide/probleemide lahendusi ja valikud välja pakkuda. Samas jätab paljukorratud ebaküpsuse argument selgitusteta õõnsa ja ebasiira mulje, iseäranis kui seda kasutatakse lihtsalt teatud ühiskondlike probleemide/teemade summutamiseks.

Oleme eutanaasia seadustamise protsessiga ülimalt alguses, ehk isegi mingis protsessi eelfaasis. Viimastel aastakümnetel on olnud mõne aasta tagant katsed teemad tõstatada (siinkohal võiks meenutada 1995., 1997., 1999., 2001., 2005., 2010. ja 2013. aastat) ning nendest on jäänud maha teatav hulk kirjasõna. Paraku on nendel kordadel enamasti alustatud ikka algusest (mõistete defineerimisest jms) ega ole suudetud varasemate arutluste/kirjatööde sisu reflekteerida. Kui suudaksime seda ning kui olukorda teravdaks mõni konkreetne juhtum elust endast, siis ehk liigutakse aruteludega järgmisse, sidusama protsessi etappi. Kindlasti tuleb mõelda läbi suur hulk konkreetseid aspekte ja nüansse aktiivse eutanaasia seadustamisel ning nii meedikutel ja juristidel on nende kirjeldamisel ja sõnadesse vormistamisel otsustava tähtsusega roll. Arstide kui eutanaasiavahendi realiseerijate roll kogu ettevõtmises on eriliselt oluline, sest

- ☐ see põrkub pikka aega kehtinud eetilise traditsiooni vastu;
- ☐ kuidas vaadelda eutanaasiat teenuse osutamise malli raames;
- ☐ milline on protseduuri läbiviimise psühholoogiline mõju selle mitmekordsele läbiviijale;
- ☐ kuivõrd tuleb eutanaasia protseduuriga seonduvat avalikkusele näidata.

On veel midagi sellist aktiivse eutanaasia eetilise perspektiivi kohta, mida oleks kindlasti vaja käsitleda. Panustaksin eutanaasia arutelus väga tugevasti ajafaktorile senikogetu võimalikult avara ja põhjaliku arvestamise ja kasutamise mõttes. Ärgem tehkem otsuseid üksnes tänase mulje, kogemuse ja arusaama pealt!

Kõik kokku, eutanaasiaarutlustes peab olema kannatlik ja hoolikas ning kui ülekaalukat selgel ausal ja mõistuslikul kaalutlusel põhinevat veendumust ei ole, siis ei tasuks aktiivset eutanaasiat seadustada. Selle küsimuse lahendamisel ei tohi riskeerivalt proovida just elu pühaduse argumendist lähtuvalt, kuid samas on nende küsimuste arutamine väga vajalik.

Kirjandus

Dowbiggin I. A concise history of euthanasia: life, death, god, and medicine.

Critical issues in history. Lanham: Rowman & Littlefield, 2005. Fragmendid olemas Google Booksis.

01.03.2014

Andres Soosaar

Verbitas OÜ